

ПРИЧИНИ ЗА СТАРТИРАНЕ И ОСНОВНИ ТРУДНОСТИ ПРЕД САМОЗАЕТИТЕ ЛИЦА В БЪЛГАРИЯ

Доц. д-р Иван Петров
Катедра „Индустиален бизнес”
Икономически университет – Варна

Резюме

Настоящият доклад представя анализ на причините за стартиране и основните трудности пред самозаетите лица в България на основа на оповестените резултати от допълнителния модул към наблюдението на работната сила през 2017 за самостоятелната заетост. Мотивите (причините) за стартиране на дейност се обобщават в три групи –доброволен и целенасочен избор; принудителен избор и неясни или други мотиви. Изследването показва, че несигурността, икономическата зависимост и административните тежести са най-сериозните проблеми за предприемачите. Анализът е направен според вида самозаетост, пол и икономически сектори.

Ключови думи: самозаети; работодатели; предприемачество; самозаетост; мотиви.

KEY REASONS AND DIFFICULTIES TO BE SELF-EMPLOYED IN BULGARIA

Assoc. prof. Ivan Petrov, PhD
Department of Industrial Business
University of Economics - Varna

Abstract

This work presents an analysis for the key reasons and difficulties that self-employed people face in Bulgaria on the basis of a labor force sample survey in the In EU's Community ad hoc module of self-employment. Key motives behind being self-employed are categorized in the following three groups: self-driven decision, forced decision, and miscellaneous. The report shows that the uncertainty, the lack of financial stability and the administrative difficulties are the main issues entrepreneurs face. The analysis is done considering different types of self-employment, sex and economic sectors.

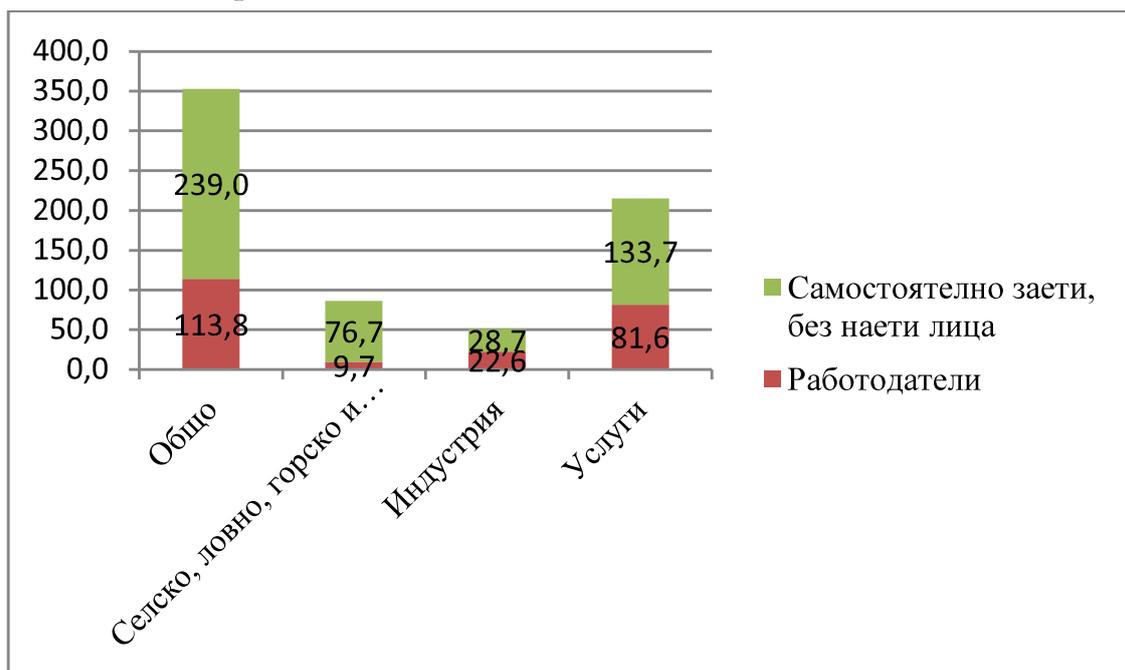
Key words: self-employed, employer, entrepreneurship, self-employment

Бизнесът и особено секторът на малките и средните предприятия е създател на два типа заетост – самозаетост на лицата, стартиращи предприемачески дейности и платена наемна заетост. Статистическото дефиниране на заетостта и в частност на самозаетостта се основава на утвърдените международни правила за класификация на професионалния статус. Разграничават се следните групи заети лица - наети, работодатели, самостоятелно заети и неплатени семейни работници. Работодателите и самозаетите лица имат сходни характеристики - управляват сами или в съдружие собствени предприятия (фирми, стопанства), работят под аренда или извършват самостоятелно друга дейност. Разликата между тях е само в това, дали наемат на работа други лица. Работодателите следва да имат поне едно наето лице, а самостоятелно заетите не осигуряват допълнителна наемна заетост. В методическите бележки за изследванията на работна сила на Евростат, както и в базата от данни, те са именувани по сходен начин – самозаети лица с нает персонал (работодатели) - Self-employed persons with employees (employers) и самозаети лица без нает персонал (работещи за своя сметка) - Self-employed persons without employees (own-account workers). Този подход е официален и като самозаети общо Евростат и националните статистики приемат броя на всички работодатели и самозаети лица (без наемен персонал).

Информационна база за анализ и оценка на самозаетостта са периодичните наблюдения на работната сила. Те са извадкови статистически изследвания, провеждани чрез домакинствата. През 2017 г. се проведе допълнително наблюдение – модул Самостоятелна заетост, съгласно специален регламент.¹ То има за цел да осигури допълнителна статистическа информация за самозаетите, част от които са свързани с причините за стартиране на дейност и основните трудности пред тях.

¹ Регламент за изпълнение (ЕО) 2016/8 на Комисията от 5 януари 2016 година за определяне на техническите характеристики на допълнителния модул за 2017 г. относно самостоятелната заетост.

Преобладаващата обща самозаетост в България е в сектора на услугите - 61%, следващ селско, ловно, горско и рибно стопанство 24,5% и индустрията 14,5% (фиг. 1), като сходно е разпределението и за самозаетите лица без нает персонал – съответно 55,9%, 32,1% и 12,0%. В сектора на услугите са и най-много работодатели – 71,7%. Индустрията, обаче, има 2,3 пъти повече работодатели от селското, ловно, горско и рибно стопанство, където от 9 само един генерира допълнителни работни места.

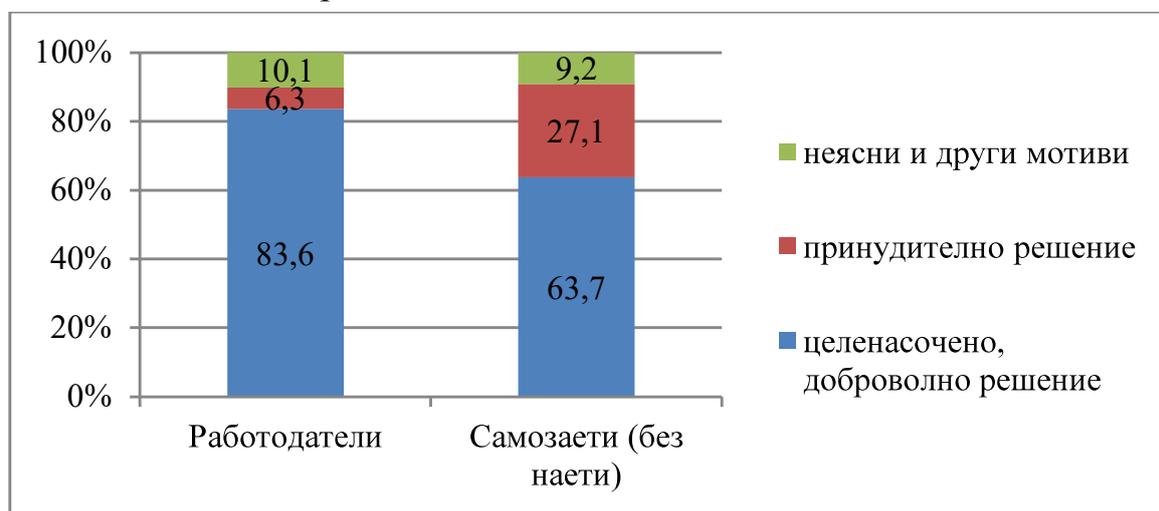


Фиг. 1. Самозаети лица в България по икономически сектори

Един от основните акценти в проучването е идентифициране на причините (мотивите) за самостоятелна дейност. Резултатите са оповестени според вида, пола и икономическия сектор на самозаетите. Те позволяват да се намерят достатъчно статистически надеждни данни за принудителността или целенасочеността при вземане на решение за стартиране на бизнес. На основа на оповестените данни мотивите (причините) за стартиране на самозаетост могат да се обобщят в три групи – целенасочено и доброволно, желано решение; принудително решение; неясни и други мотиви. Като цяло в групата на осъзнатите и целенасочените, стартиращи бизнес лица, могат да се включат няколко групи: тези, които търсят и използват

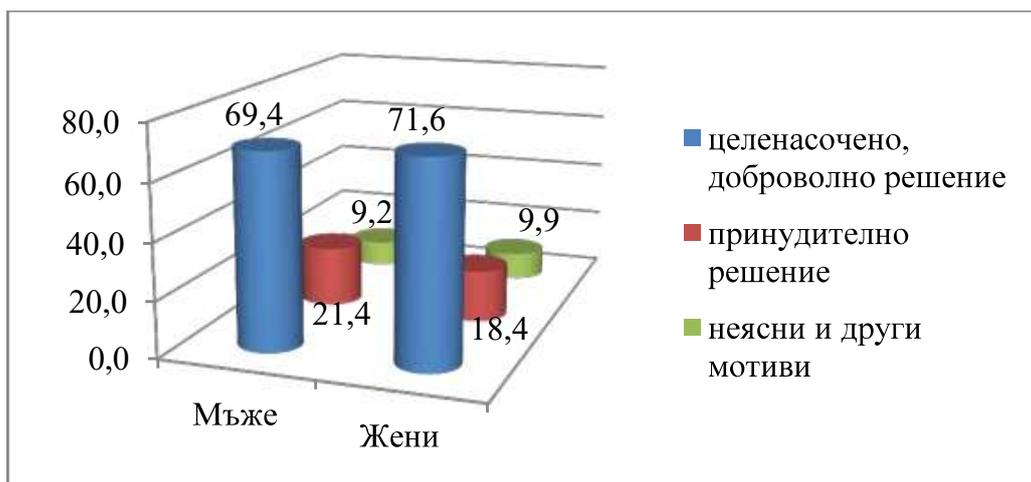
благоприятни възможности; тези, които се включват в семейния бизнес; тези, които търсят гъвкаво работното време или тези, които извършват специфични дейности, при които самозаетостта е най-удачната форма. Като принудителен мотив може да се приеме стартирането на дейност при невъзможност за намиране на платена наемна заетост. Обособена е и трета група - на други респонденти с неясни и други мотиви.

Като цяло, може да се приеме достатъчно убедително, че самозаетите лица в България са направили желан, доброволен и достатъчно целенасочен избор (фигура 2). Това е характерно за седем от 10 самозаети и в по-висока степен се отнася за работодателите пред самозаетите без персонал.



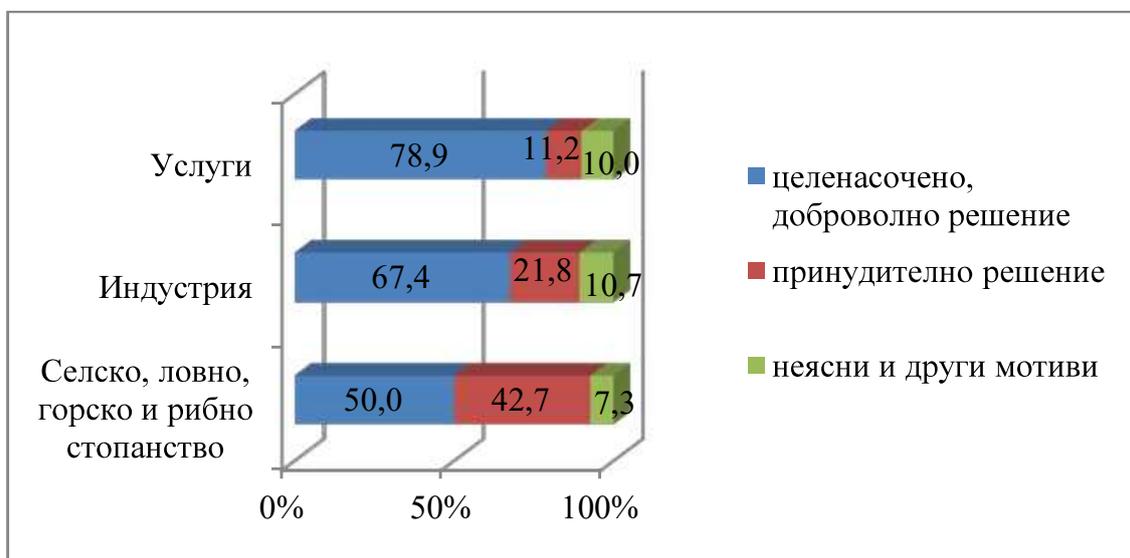
Фиг. 2. Структура на работодатели и самозаети според типа обобщени мотиви за стартиране на дейността

Няма значима статистическа разлика между дяла на жените 71,6% и мъжете 69,4% с желана самозаетост (фигура 3), но все пак лек превес имат жените с 2,2 пункта.



Фиг. 3. Структура на мъжете и жените според типа обобщени мотиви за стартиране на дейността

Преобладаващата част от самозаетите и в трите икономически сектори са направили обмислен и целенасочен избор и това е особено характерно за заетите в секторите услуги и индустрия (фигура 4). Не може да не се отбележи, обаче, че принудата, изразена в невъзможността за намиране на платена заетост е водещ мотив за най-голямата част от самозаетите в селско, ловно, горско и рибно стопанство - 42,7%.



Фиг. 4. Структура на самозаетите по сектори според типа обобщени мотиви за стартиране на дейността

По-голяма дълбочина може да се търси при анализ на пълния

обхват на отговорите на респондентите според пол, вид самозаетост, икономически сектори (таблици 1 и 2).

Таблица 1

**Структура на самозаетите лица според причините на започване на дейността
(в процент според вида самозаетост и пола)**

Причини за започване на самостоятелна дейност	Според вида самозаети		Според пола	
	Работодатели	Самозаети	мъже	жени
Не са намерили работа като наети лица	6,3	27,1	21,4	18,4
Такава е обичайната практика за областта, в която работят	12,4	22,0	17,4	21,7
Възникване на подходяща възможност	59,4	33,8	42,9	40,3
Продължаване на семеен бизнес	6,3	3,3	4,8	3,3
Желание за работа с гъвкаво работно време	5,4	4,6	4,2	6,3
Други	9,7	7,7	8,0	8,8
Непосочено	0,4	1,5	1,2	1,1
Общо	100,0	100,0	100,0	100,0

Налице са сериозни различия в мотивите за стартиране на дейност при самозаетите без персонал и работодателите. Така могат да се обяснят и защо част от самозаетите генерират допълни работни места, а други осигуряват работа само за себе си. Като цяло в България преобладават работещите самостоятелно, като на 2,1 лица се пада 1 работодател. Използването на благоприятна възможност е значително по-сериозна причина за старт в бизнеса на работодателите пред самозаетите без персонал (превишение с 25,6 пункта), както и за навлизане в семейния бизнес (6.3 % срещу 3,3%). В областите, в които обичайна практика е самозаетост приоритет имат лицата, работещи сами. Обхватът на тези области е много широк – юридическа сфера (адвокати, нотариуси, вещи лица), икономисти (консултанти, застрахователи, счетоводители), инженерни кадри (програмисти, проектант, конструктори), дейци на науката, културата и изкуството, сферата на услугите, занаятчии и други. В тази група от всеки 5 самозаети лица само един генерира допълнителни

работни места. Самозаетите без персонал, които са започнали дейност само поради липсата на наемна заетост са 9 пъти повече от работодателите, т.е. водещ мотив при тях е принудата.

От гледна точка полова структура на самозаетостта, дяловете на мъжете и жените, възползвали се от благоприятна възможност (42,9% и 40,3%) и включващи се в семеен бизнес (42,9% и 40,3%) са близки. Макар и с малка разлика, може да се приеме, че по-голям процент от жените в сравнение с мъжете търсят самозаетостта като възможност за гъвкаво работно време, позволяваща съвместяване на дейността и отглеждане на децата (6,3% срещу 4,2%). Превишението с 4,3 пункта на жените над мъжете в сфери, където самозаетостта е обичайна практика може да се обясни с преобладаващото женско участие при някои видове услуги– фризьорски, козметични, шивашки и др. Като абсолютен брой, обаче, повече мъже търсят гъвкаво работно време, което е обяснимо, предвид на това, че самозаетите мъже са над 2 пъти повече от жените.

Таблица 2

Структура на самозаетите лица според причините на започване на дейността (в процент според икономическия сектор)

	Общо самозаети	Селско, ловно, горско и рибно стопанство	Индустрия	Услуги
Не са намерили работа като наети лица	20,4	42,7	21,8	11,2
Такава е обичайната практика за областта, в която работят	18,9	14,6	15,6	21,5
Възникване на подходяща възможност	42,1	27,7	42,5	47,7
Продължаване на семеен бизнес	4,3	6,4	4,7	3,3
Желание за работа с гъвкаво работно време	4,9	1,4	4,7	6,4
Други	8,3	6,0	8,2	9,2
Непосочено	1,2	1,3	2,5	0,8
Общо	100,0	100,0	100,0	100,0

Различия в мотивационната структура може да бъде установена и според икономическия сектор. Най-много самозаети лица в България има в сектора на услугите и сред тях преобладава осъзнатото решение за използване на възможности при 47,7% и обичайната практика за самозаетост при определени дейности 21,5%. В сектора на услуги само 1 на всеки 10 е стартирал дейност като самозает по принуда. Използването на благоприятна възможност е приоритетната причина и за самозаетите в индустрията. За заетите в сектора на селско, ловно горско и рибно стопанство както вече беше отбелязано, водещо е липсата на платена наемна работа.

Допълнителното изследване дава представа и за основните трудности пред самостоятелно заетите лица, като тук се търси субективната самооценка от лицата за последните 12 месеца (табл. 3).

Таблица 3

**Структура на самозаетите лица според основната им трудност
(в процент според вида самозаетост и индустриалния сектор)**

	Според вида самозаети		Според индустриалния сектор		
	Работодатели	Самозаети	Селско стоп.	Индустрия	Услуги
Невъзможност да повлият върху цената на произвежданите продукти или извършваните услуги	16,4	22,7	51,5	13,8	9,9
Затруднен достъп до финансиране	3,3	4,1	5,3	3,7	3,3
Липса или забавяне на плащания от страна на клиентите	15,8	9,9	7,4	20,3	11,6
Прекомерна административна тежест	14,9	6,7	1,7	5,3	13,3
Липса на работа (клиенти, поръчки) през определени периоди от време	15,6	23,8	8,7	28,5	24,3
Други	1,7	9,0	11,9	7,4	4,3
Не са имали трудности	31,9	22,3	12,0	18,3	32,4
Непосочено	0,4	1,5	1,3	2,5	0,8
Общо	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Доколкото става въпрос за самооценка, може да се отбележи, че трудности не са имали или отбелязали 32,3% от работодателите и 23,8% от самозаетите, работещи сами. От гледна точка на индустриалния сектор, повече трудности намират работещите в селско, ловно, горско и рибно стопанство 86,7%, в сравнение със самозаетите в индустрията и услугите 79,2% и 59,8%. Най-сериозният проблем за работодателите и един от основните проблеми за самозаетите без персонал е силната зависимост от пазара и невъзможността да влияят върху цените. Това е особено характерно за заетите в селско, ловно, горско и рибно стопанство, където всеки втори, независимо дали генерира работни места го оценява като основен проблем (51,5%). Лицата, ненаемащи персонал страдат основно от наличието на периоди без клиенти, работни ангажименти или проекти (основния проблем за 23,8%). Това е най-сериозната трудност за 28,5% от самозаетите в индустрията и 24,3% - в сферата на услугите. Липсата или забавянето на плащания водят до сериозни затруднения за всички самозаети, особено за работодателите и сектора на индустрията. На практика всеки пети зает в индустрията има проблем със забавени плащания. Административната тежест продължава да бъде бремене за самостоятелно заетите лица, особено за работодателите и сектора на услугите. Налага се извода, че генерирането на платени работни места от работодателите е придружено с много административни трудности - увеличаване на проверки и ревизии, задължения за подаване на декларации, болнични, данни за персонален регистър, бюрократизирани процедури при назначаване и регистриране, при прекратяване на договори, подаване на документи за обезщетения на персонала и др. Изследването показва, че затрудненото финансиране не е най-важния проблем за предприемачите. То е основна трудност само за един от 30 работодатели и един от 25 самозаети без персонал.

Направените анализи показват, че самозаетите лица са важна част от трудовия пазар, както чрез създадените за самите тях, така и чрез генерираните допълнителни работни места. Решението на

Европейската комисия и Евростат за допълнителното тематично изследване на самозаетостта е важна стъпка, позволяваща оценка на напредъка в реализацията на Стратегия Европа 2020. Предстои оповестяване на събраната информация, която ще позволи допълнителни изследвания, международни сравнения, анализи. Изследванията показват и основните направления, в които може да се подпомагат самозаетите - чрез повишаване на сигурността на средата и намаляване на административното бреме.

Използвана литература

1. Заетост и безработица – годишни данни 2017, НСИ, София 2018
2. Регламент за изпълнение (ЕО) 2016/8 на Комисията от 5 януари 2016 година за определяне на техническите характеристики на допълнителния модул за 2017 г. относно самостоятелната заетост. Официален вестник на ЕС L3/16 06.01.2016
3. Eurostat Database <https://ec.europa.eu/eurostat/web/lfs/data/database>

Контакти:

Иван Йорданов Петров

E-mail: ivan_petrov@ue-varna.bg